

*Сергій Мельничук,
Анатолій Рацул*

ДІЯЛЬНІСТЬ НАРОДНОГО КОМІСАРІАТУ ОСВІТИ УКРАЇНИ З РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАВДАНЬ ЕСТЕТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ТА ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

Зразу після революції 1917 року та в 20-ті роки Україна виборолла право розвитку своєї культури і навчання рідною мовою в усіх типах навчальних закладів, починаючи з початкової і закінчуючи вищою. Але справа шкільного будівництва в Україні значною мірою залежала від наявності підготовлених належним чином педагогічних кадрів. Підготовка кадрів українських учителів була необхідною умовою піднесення культури та освіти в Україні. З урахуванням конкретних завдань розвитку шкіл та позитивного досвіду дореволюційних педагогічних навчальних закладів народний комісаріат освіти України розгорнув широку діяльність з реформи старих і створення нових педагогічних закладів, покликаних забезпечити школу національними кадрами вчителів.

Програмно-методична робота народного комісаріату освіти України з проблеми естетичної культури майбутніх учителів полягала у розробці навчальних планів, програм, методичних рекомендацій, листів, проведенні нарад, семінарів, конференцій і т.д. Природно, що у перші роки при здійсненні завдань естетичної підготовки, як і всього культурного національного будівництва, педагогічні ВНЗ України відчували досить серйозні труднощі: відсутність національних педагогічних кадрів, української художньої, науково-педагогічної, мистецтвознавчої літератури, підручників, навчальних посібників, текстів музичних творів українською мовою і т.п.

Аналіз архівних матеріалів, статей педагогічної преси, інструктивно-методичних матеріалів народного комісаріату України свідчить, що він у період 1917–1941 років і особливо у 20-ті роки великої уваги приділяв роботі з формування естетичної культури майбутніх учителів. Для будівництва національної педагогічної школи і залучення української культури й мистецтва до навчально-виховного процесу педагогічних закладів Наркомос України в 1919 р. розробив і направив для керівництва губернським відділам народної освіти інструкцію з організації педагогічної

справи у педагогічних навчальних закладах, основні принципи якої полягали в наступному:

- введення в навчальні плани загального курсу українознавства – вивчення української літератури і мови, народного мистецтва, природи, побуту, етнографії, економіки;
- постановка на належну висоту викладання образотворчого мистецтва, ручної праці та спеціалізація в одному з них;
- ознайомлення з методами і всіма видами позакласної та позашкільної роботи і т.п. [9, с. 67]

Це був перший державний документ, що орієнтував педагогічні заклади на вивчення української, художньої, мистецтвознавчої літератури та інших дисциплін естетичного циклу.

Вивчення матеріалів народного комісаріату освіти цього періоду свідчить, що при визначенні завдань, змісту, форм і методів естетичної підготовки майбутніх учителів відчувався постійний зв'язок із завданнями в галузі естетичного виховання учнів. Ставилося питання про необхідність ознайомлення з теорією і практикою естетичного виховання кожного вчителя і вихователя, якщо він бажає «йти у ногу з сучасною педагогічною наукою» [6, с. 98–90].

При визначенні мети і змісту естетичної підготовки вихованців педагогічних ВНЗ підкреслювалася необхідність оволодіння всіма тими знаннями, які потрібні учням для їх всебічного розвитку. Відзначалося, що кожний випускник ВНЗ, звичайно, знає значно більше, ніж може засвоїти учень, але одночасно не знає дещо такого, що необхідно знати для виховної роботи з дітьми. Вважали, що випускник педагогічного закладу покликаний у своїй практичній діяльності безвідмовно задовольняти весь «репертуар» дитячих запитів. Оскільки у дітей є потреба в засобах спілкування, тобто в усіх видах мистецтва – у музиці, танцях, драмі, малюванні, художньому читанні, ліпленні, то педагог повинен у галузі всіх цих мистецтв

розумітися й «з усією обережністю і старанністю керувати їх спробами власної художньої творчості» [7, с. 59]. Для розв'язання проблеми естетичного виховання учнів необхідно спочатку в цій галузі підготувати вчителя, «якщо говорити про тих, кого виховувати і як виховувати, то перш за все слід звернути увагу на тих, хто буде виховувати» [8].

Досить важливу організаційно-методичну роботу з естетичного виховання майбутніх учителів здійснив народний комісаріат освіти України в 1925 році: була проведена нарада керівників ВНЗ образотворчого мистецтва та курси-семінар викладачів педагогічних дисциплін ВНЗ з питань музично-драматичної освіти в країні. В прийнятій на нараді керівників художніх навчальних закладів постанові були накреслені шляхи поліпшення естетичного виховання студентів і визначені форми та методи його реалізації. Це насамперед:

- проведення циклів концертів з широким залученням студентів інших ВНЗ;
- проведення циклів лекцій з усіх видів мистецтв;
- ознайомлення студентської молоді з народною і сучасною піснею;
- широке залучення кінематографа до естетичного виховання студентів;
- проведення наукових досліджень у галузі естетичного виховання [8].

Звичайно, ця постанова позитивно вплинула на стан естетичної підготовки і рівень естетичної культури майбутніх учителів. Деякі з цих шляхів організації естетичного виховання є актуальними й перспективними і в наш час, зокрема, залучення до цього процесу студентів музично-педагогічного, художньо-графічних і хореографічних факультетів педагогічних інститутів та ВНЗ мистецтв. Масове шефське залучення студентів цих фахів до роботи з естетичного виховання студентів може зробити велику послугу майбутнім учителям всіх навчальних предметів. Певний досвід такої діяльності є в деяких педагогічних ВНЗ України (Дрогобич, Івано-Франківськ, Кіровоград та ін.), де практикується шефська допомога студентів музично-педагогічних факультетів над студентськими групами інших факультетів.

Вони надають допомогу в організації культурно-масової роботи, художньої освіти, допомагають у підготовці до участі в оглядах, конкурсах, фестивалях груп, факультетів, інституту; організують лекторії, вечори відпочинку, беруть участь у роботі журі, допомагають оформити газети, фотомонтажі, виставки, виступають художніми керівниками під час турпоходів, екскурсій, під час виробничої піонерської практики тощо.

Наявність у багатьох сучасних педагогічних ВНЗ України музично-педагогічних, художньо-графічних, хореографічних факультетів і організація належного керівництва їх шефською діяльністю з боку кафедр, деканатів можуть відіграти значну роль, і зокрема у периферійних ВНЗ у галузі естетичної підготовки майбутніх учителів. Велику користь шефська діяльність приносить і самим студентам цих факультетів у формуванні умінь і навичок як у галузі професійної, так і масово-художньої діяльності.

Для поліпшення викладання мистецтвознавчих дисциплін у педагогічних ВНЗ і встановлення контактів педагогічних відділень ВНЗ мистецтва з педагогічними ВНЗ України народний комісаріат у червні 1929 року провів семінар з питань мистецько-педагогічної освіти. Учасники семінару на основі аналізу стану справ накреслили шляхи поліпшення естетичного виховання студентів засобами мистецтва, зокрема:

- а) підвищення значення і ролі мистецтва у соціальному вихованні;
- б) проведення екскурсій як засобу естетичного виховання;
- в) обладнання студій для мистецтвознавчої роботи в педінститутах і т.п. [1, с. 16].

Для підготовки майбутніх учителів до використання в естетичному вихованні кіно Народний комісаріат освіти за договором з Укрфільмом вводить у навчальні плани педагогічних ВНЗ кінопрактикум [2, с. 171]. У Програмі кінопрактикуму, крім вивчення чисто технічних аспектів, передбачалася також тематика естетичної спрямованості, зокрема такі теми: шляхи впливу кіно на дітей (на почуття, емоції), вимоги до дитячого фільму, тематика дитячих кінофільмів, кіно в зарубіжних країнах, місце кіно у виховній роботі з учнями, стиль, жанри, види фільмів (сюжетні, агітаційні, кінохроніка, кіножурнали тощо), педагогічні вимоги до фільмів, дитячі кіноранки, кіносеанси, самопідготовка вчителя до проведення виховної роботи з використанням кіно, проведення бесід з допомогою кіно і підготовка дітей до сеансу, робота з дітьми у фойє, перегляд та обговорення фільму і т.п. Водночас передбачалося проходження студентами педпрактики в кінотеатрах, клубах, будинках культури тощо. Як бачимо, майбутні вчителі одержували значну підготовку з використання кінематографа у навчально-виховному процесі школи, що актуальне в діяльності педагогічних ВНЗ і сьогодні.

Подібний курс під назвою «Технічні засоби навчання» існував у педагогічних інститутах України і в останні роки, але його мета і зміст, на відміну від вищезгаданої програми, мав серйозні недоліки, бо вони орієнтували в ос-

новному студентів на вивчення сучасних технічних засобів навчання, що, безумовно, теж важливо для майбутнього вчителя, але недостатньо для реалізації завдань естетичного виховання.

У 20–30-і роки народний комісаріат України у своїй діяльності з керівництва педагогічними ВНЗ постійно підкреслював необхідність зв'язку і підпорядкування навчально-виховного процесу ВНЗ завданням школи, вимагав ознайомлення студентів з передовим педагогічним досвідом шкіл, учителів, поліпшення якості проведення педагогічної практики і залучення студентів до виховної роботи в школі [4]. Але іноді недостатньо чітке визначення завдань естетичного виховання у позакласній діяльності шкіл приводило до неконкретності його змісту, а відповідно не сприяло розробці чітких, обґрунтованих рекомендацій в естетичній підготовці вчителя.

Для конкретизації роботи школи, вчителя, а відповідно і підготовки вчителя з естетичного виховання в школах вводиться план-мінімум цієї роботи. Для учнів I концентра: а) дитячий хор в 1–2 голоси; б) не менш одного художньо-естетичного ранку на місяць (інсценізація, співи, декламація тощо); в) огляд дитячої художньої творчості – один раз на квартал; г) колективне відвідування кінотеатру, концерту – один раз на місяць; д) широке використання радіо в художньо-естетичному вихованні дітей. У роботі з учнями 3-ї і 4-ї груп з естетичного виховання наближати до мінімуму II концентри: організація гуртків образотворчого мистецтва, витівників, дитячих ранків, проведення концертів у вихідні дні і т.п.

Для учнів II концентра: а) хор (у 4 голоси) з диференційованою роботою; б) створення гуртків народних інструментів; в) організація концертної бригади «Жива газета» тощо; г) організація гуртка образотворчого мистецтва; д) колективне прослуховування радіопередач; е) проведення не менше одного разу на квартал вечора художньої самодіяльності; ж) колективне відвідування кіно, концерту (не менше 1 разу на місяць) [3, с. 102–107].

Можна сперечатися про позитивні і негативні моменти плану-мінімуму, але його введення до певної міри конкретизувало роботу школи, вчителя у сфері естетичного виховання учнів (планування, організація тощо), а відповідно визначав завдання педагогічних ВНЗ з підготовки вчителя до його здійснення.

У 20–30-і роки народний комісаріат освіти приділяв певну увагу проведенню Всеукраїнських олімпіад художньої творчості учнів. Як правило, вони мали масовий характер і проводилися поетапно: школа – район – область – республіка і відіграли велику стимулюючу роль

у художньо-естетичному вихованні учнів і визначені завдань педінститутів у цій справі. Як правило, олімпіади присвячувалися певним знаменним датам в історії країни.

Значний інтерес викликає Олімпіада художньої творчості учнів, присвячена XVI річниці Жовтневої революції (1933 р.). Під час підготовки до олімпіади всі учні взяли участь у складанні норм на значок «Мистецтво – пролетарським дітям». Для того, щоб завоювати право одержати і носити цей значок, учень повинен був проілюструвати певний обсяг теоретичних знань і практичних умінь у галузі всіх видів мистецтва: музики, образотворчого мистецтва, театру, кіно, художньої літератури. Норми на значок мали диференційований характер для учнів I і II концентрів, міських і сільських шкіл. Розробка конкретних вимог до складання норм на значок, а також підготовка і проведення олімпіади художньої творчості учнів сприяла визначенню конкретних завдань школи з естетичного виховання учнів і зробила позитивний вплив на формування вимог до педагогічних ВНЗ в естетичній підготовці вчителя.

У зв'язку з цим слід підкреслити, що школа на всіх етапах свого розвитку ставила певні вимоги до підготовки учительських кадрів до проведення як естетичного, так і інших складових частин виховної роботи. Визначити такі вимоги до учителя кожного фаху і сформувати їх у молодого спеціаліста – одне із актуальних завдань вищої педагогічної школи. І тут не можна покладатися лише на талант, як іноді міркують окремі керівники, зав. кафедрами, декани факультетів педінститутів.

Важливо у цій справі керуватися вказівкою К. Ушинського про те, що виховні педагогічні таланти, в тому числі і до естетичного виховання, зустрічаються значно рідше, ніж будь-які інші, до того ж не всі абітурієнти мають педагогічні здібності. Тому в сучасних умовах, коли школі потрібні десятки тисяч учителів, формування необхідних учителю педагогічних якостей, навичок, звичок, умінь тощо, в тому числі і до проведення естетичного виховання, можливо лише в умовах цілеспрямованого навчально-виховного процесу. І важливу роль при цьому повинні відіграти диференційовані науково-педагогічно обґрунтовані вимоги до всіх видів навчально-виховної діяльності учителя.

Для того, щоб весь колектив педагогічного ВНЗ (ректорат, деканати, кафедри, громадські організації, професорсько-викладацький склад) визначили своє місце в естетичній підготовці майбутніх учителів, необхідно основні вимоги сформулювати у диференційованому вигляді, наприклад, у вигляді переліку конкретних рис особистості, її

знань, умінь і навичок у цій сфері. При визначенні цих параметрів особистості вчителя треба керуватися принципом перспективності і формувати такого вчителя, який зможе розв'язувати завдання естетичного виховання в школах майбутнього.

У 20–30-і роки одним із організаційно-методичних заходів керівництва естетичною підготовкою майбутніх учителів були методичні та інструктивні листи народного комісаріату освіти України, розроблені, як правило, на основі вивчення та аналізу стану справ безпосередньо на місцях. У цих листах узагальнювався досвід кращих ВНЗ, аналізувалися причини недоліків та рекомендувалися організаційно-методичні заходи щодо їх усунення. У листі «Про навчальну роботу педагогічних і учительських інститутів» (1936 р.) відзначалося, зокрема, недостатнє стимулювання розвитку загального культурного рівня частини студентів, слабкі знання класичної і сучасної літератури, недостатня поінформованість у питаннях мистецтва і підкреслювалася необхідність розробки кожним інститутом конкретних заходів з посилення роботи серед студентів з метою піднесення їх загальнокультурного й естетичного рівня [5].

У 30-ті роки до естетичної підготовки майбутніх учителів широко залучається український фольклор. У 1935 р. народний комісаріат освіти видає наказ «Про збирання фольклорних матеріалів студентами під час літніх канікул». До збирання фольклорних матеріалів залучалися всі студенти педагогічних закладів, вони щороку проводили велику роботу із збирання пісень, частівок, легенд, танців тощо. Організація таких фольклорних експедицій, систематизація, обробка зібраних матеріалів, їх виставка та використання у навчальному процесі і в проведенні культурно-масової роботи відіграли важливу роль в естетичній підготовці майбутніх учителів.

Знайшли своє місце в естетичній підготовці студентів і курсові роботи з педагогіки, їх значення у формуванні загально-педагогічної культури, прищепленні любові до педагогічної справи, розвитку творчої самостійної роботи студентів було визнано ще в дореволюційних педагогічних ВНЗ. У рекомендованій тематиці

дипломних і курсових робіт з педагогіки значне місце займали проблеми естетичної підготовки майбутніх учителів. Зокрема, в 1923–1924 навчальному році студентам пропонувалася така тематика: 1) Естетичне виховання дітей різних вікових груп; 2) Музика і співи як засіб виховання; 3) Культурно-історичні екскурсії і методи їх проведення; 4) Місце музичної культури в системі комплексного виховання; 5) Музична творчість у житті дітей; 6) Організація і роль шкільного хору в естетичному вихованні; 7) Драматизація як засіб виховання; 8) Організація дитячого театру; 9) Вивчення художніх нахилів дітей певного регіону; 10) Роль репертуару гуртків художньої самодіяльності в естетичному вихованні та інші [10, с. 669–610]. Вивчення й аналіз інструктивно-методичних матеріалів народного комісаріату освіти України свідчить, що він, виходячи із завдань будівництва школи на нових засадах в 1917–1941 рр. приділяв значну увагу естетичному вихованню учнів та підготовці до цієї діяльності майбутніх учителів педагогічних навчальних закладів України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бюлетень НКО України. – Х., 1929. – № 19. – С. 16.
2. Комсомольская правда. – Газета. – 08.02.1967. 1931. – № 7–8. – с. 171.
3. Комсомольская правда. – Газета. – 08.02.1967. 1933. – № 7. – с. 102–107.
4. Комсомольская правда. – Газета. – 08.02.1967. 1934.
5. НКО УРСР. Інструктивний лист «Про навчальну роботу педагогічних і учительських інститутів». – К., 1936.
6. Робітник освіти. – 1924–1925. 1922. – № 2. – С. 98–90.
7. Робітник освіти. – 1923. – № 7–8. – С. 59.
8. Робітник освіти. – 1925. – № 9.
9. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України: а) оп. I, спр. 18, ПОЇ; с. 67.
10. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України: в) оп. 4, спр. 566, с. 669, 610.